

Література

1. Алексеев Н.Н. Русский народ и государство. – М.: Аграф, 1998. – 636 с.
2. Азаренко С.А. Миф // Современный философский словарь / Под ред. д.ф.н., проф. В.Е. Кемерова. – М., 1996. – 608 с.
3. Брандес М.Э. Идеология и миф: общие черты // Полит. наука. – 2003. – № 4. – С. 45-59.
4. Булько А.Н. Современный словарь иностранных слов. – М.: Мартин, 2005. – 848 с.
5. Лосев А.Ф. Диалектика мифа // Из ранних произведений. – М.: Правда, 1990. – С. 393-600.
6. Новый тлумачний словник української мови. – К.: Аконіт, 2006. – Т. 2. – 926 с.
7. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Энцикл. курс. – Х.: Эспада, 2005. – 840 с.
8. Словарь философских терминов / Науч. ред. проф. В.Г. Кузнецова. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 609.
9. Тищенко Ю.В. Концептуальний підхід до визначення правового міфу // Актуальні проблеми держави і права. – О.: Юрид. літ., 2006. – Вип. 29. – С. 29-34.
10. Фишман Л.Г. Политический миф и идеология: «опасное сближение»? // Полис. – 2006. – № 4. – С. 74-86.
11. Эллюль Ж. Политическая иллюзия. Эссе. – М.: Nota Bene, 2003. – 432 с.

УДК 316.64:159.925

Р.М. Мінченко

**ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ УПОРЯДКОВАНOSTI
СУСПІЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ – ПЕРЕДУМОВА ВИХОДУ
ІЗ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ**

Державна політика демократичної трансформації українського суспільства має розглядатися передусім як політика, що повинна ґрунтуватися на засадах, насамперед, моралі і права. Як видається, без цього в сучасному державно упорядкованому суспільстві неможливо забезпечити його цілісність, взаємодію окремих, свідомо діючих на основі різних інтересів, людей, політичних партій.

Проблеми організації соціальної взаємодії, її форм, моралі, права, влади досліджувалися ще в працях античних вчених. Особливу увагу цим проблемам приділяли російські дореволюційні дослідники. Сьогодні ці дослідження продовжуються в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (зокрема, С. Алексєєва, Р. Арона, Ж. Бержеля, Г. Василевича, Ф. Гаєка, С. Головатого, А. Дайси, Д. Даля, А. Зайця, Ж. Зіллера, М. Козюбри, В. Кременя, Д. Ллойда, Л. Нудненко, Н. Оніщенко, М. Орзіха, О. Скрипнюка, О. Фрицького, К. Хессе, М. Цвіка, В. Цветкова, В. Чіркїна, Ю. Шемшученка та ін.). Проте і тепер розуміння і тлумачення зазначених проблем, зокрема проблеми діалектики взаємозв'язку суспільства, держави, державної влади і інших соціальних і природних чинників, неоднозначні. Безумовно така неоднозначність породжує певні труднощі як у внутрішньодержавній політиці України, зокрема політиці демократичної трансформації українського суспільства, так і зовнішньодержавній діяльності України.

Складність сучасного теоретичного освоєння суті та цінності національного буття, зокрема державотворення і правотворення перехідного історичного пе-

ріоду, в якому нині перебуває Україна, полягає передусім в тому, що країна стоїть тільки на початку тривалого історичного етапу переходу від державно організованого суспільства авторитарного типу до демократичної організації суспільного життя на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Тому лише сучасне методологічно і теоретично забезпечене знання механізмів і законів діалектики руху суспільних відносин, взаємодії та взаємовпливу моральних, політичних і юридичних [6], зокрема, чинників життєдіяльності суспільства дозволяє не тільки прогнозувати [7, с. 169-184, 196-199], а і сприяти відродженню вітчизняного громадянського суспільства і побудові правової, демократичної, соціальної держави.

Очевидно, наскільки складним і небезпечним є самообмеження свободи, демократії в пробудженому суспільстві, що починає трансформувати власні, в тому числі і юридичні, орієнтири, настільки важливо в цьому разі свідоме, науково обґрунтоване керування кризовими суспільними процесами. В його основі – значне посилення інтелектуального потенціалу, в першу чергу владних структур, їх інформаційних, аналітичних, прогностичних і проектних можливостей на базі моделюючих і аналітичних ресурсів сучасних галузей науки, методів політичної інженерії, найновіших інформаційних технологій, опанування світовим досвідом державного й господарського управління.

Певна річ, цю проблему не можна розглядати ізольовано від загального стану науки, освіти і, звичайно, виховання. Відомо, що освіта без науки сліпа, як наука і освіта без культури, духовності, виховання цинічні, але без них будь-яке суспільство не має перспективи розвитку. Як правильно наголошує президент АПН України, проф. В.Г. Кремень, «у високотехнологічному інформаційному суспільстві [8] якість освіти стає головним аргументом людського розвитку, в забезпеченні такого рівня життєвої та професійної компетентності людини, який би задовольняв її прагнення до самовдосконалення і саморозвитку і, як наслідок, потреби суспільства в освічених і висококультурних громадянах» [9].

В Україні, як і в колишньому Радянському Союзі, завжди офіційно усвідомлювалася роль науки і освіти як визначального фактора суспільного розвитку, надійного каменя прогресу цивілізації. Як зазначає міністр освіти і науки України С. Ніколаєнко: «Конструкція кожної розвинутої держави мусить опиратися на трикутник знання: освіта – дослідження – інновації. Головним чинником розвитку ХХІ століття стає не накопичення матеріальних благ, а накопичення знань, досвіду, дбайливе ставлення до людей, їхнього здоров'я» [10].

Утворення суверенної держави в Україні, політичні зміни останніх років у країні істотно не виправили стан справ у народній освіті. Слушно зазначає проф. В.С. Брюховецький: «Справедливо відкинувши радянську систему ідеологічного тиску на студента, ми йому взамін, власне, нічого не запропонували (крім сумнівних ідеалів здебілізованого телебачення)» [11].

Продовжується скорочення витрат на потреби науки і освіти, притому, що само фінансування останніх зростає. Демократизація, зокрема, освіти, що її проголосив Закон України «Про освіту» і яка передбачала децентралізацію управління системою освіти, надання автономії навчальним закладам у вирішенні основних питань

їхньої діяльності, була ліквідована Міністерством освіти і науки України. Замість цього було введено централізовану бюрократичну систему формування кадрів зазначених установ. Выборність ректорів, директорів і всіх викладачів замінено на контрактну систему. Це забезпечило застосування примітивного важеля тиску на науково-педагогічні колективи, в основі якого лежить потенційна загроза не укладання начальником контракту з будь-яким працівником незалежно від думки трудового колективу, але не вирішило актуальні проблеми. Нині, як відомо, на розгляді у Верховній Раді України знаходяться нові редакції Законів України «Про середню освіту», «Про вищу школу», «Про позашкільну освіту», «Про ПТУ».

Але слід все ж зазначити, як справедливо пише проф. І.С. Тарапов [12], що сьогодні в Україні спостерігається зниження якості й ефективності підготовки спеціалістів, спад загального рівня освіченості населення. А це призводить до тяжких наслідків не тільки у сфері матеріального виробництва, а й в духовній, зокрема в політичній і юридичній, сферах, по суті, до інтелектуальної кризи в суспільстві, яка не піддається швидкому подоланню, оскільки вона глибше за всі інші кризи, бо зачіпає здатність людини мислити.

Непокоїть те, що суспільство і навіть держава все менше й менше суб'єктивно потребують сучасного рівня освіти, новітніх досягнень науки, поступово втрачають розуміння ціни справжніх зразків світової культури, хоча суспільні проблеми об'єктивно дедалі більше ускладнюються.

Не менш руйнівним є вплив занедбаності сфери освіти на духовне життя суспільства. За останні роки в Україні викреслилася небезпечна тенденція дегуманізації суспільних відносин [13, с. 20-22]. Нині освіта, зокрема, втрачає свою самоцінність як процес духовного збагачення, становлення й удосконалення особи, вироблення її моральних позицій, суто людських якостей – порядності, вміння співпереживати, відрізнити добро від зла. До сфери освіти продовжують проникати ідеї технократизму, прагматизму, що витісняють ідеї гуманізму [14, с. 18-19] й демократизму, необхідності формування інтелектуального потенціалу нації. Хоча головне завдання освіти офіційно вбачається у формуванні певної інтелектуальної та моральної бази для відповідної майбутньої соціальної взаємодії.

Сьогодні спостерігається тенденція нової гіперідеологізації, так званої переполітизації суспільних наук, заміни одних «ізмів» на нові. Соціальні, зокрема ідеологічні, політичні і юридичні, догми нині замінюються такими самими догмами, але протилежного забарвлення. Про це свідчить, наприклад, спроба впровадити таку «перлину», як курс «наукового націоналізму» в навчальних закладах (мабуть, замість «наукового комунізму»).

Нині теза про сучасну деідеологізацію суспільної думки, зокрема державно-політичних і юридичних поглядів, не відповідає дійсності, бо в демократичному суспільстві погляди на державу і право мають ґрунтуватися на всесвітньо визнаних загальнолюдських принципах і цінностях. Навпаки, йдеться про ідеологічну багатоманітність. Відомо, що ідеологічна різноманітність лише породжує наукові дискусії. «Глибокі думки, – зазначав у свій час академік О.Д. Сахаров, – з'являються лише в процесі дискусії, за наявності заперечень, тільки за умови потенційної можливості висловлювати не лише вірні, а й сумнівні ідеї» [15, с. 16].

Слід докорінно змінити умови існування і статус суспільних наук в Україні. Їх призначення – пізнання законів організації, функціонування й розвитку людського суспільства, на що можна і необхідно спертися всю побудову державності демократичної України. Тільки системне пізнання універсальних законів розвитку всевітнього людського соціуму, особливостей їх реалізації в умовах нашого суспільства дадуть змогу побудувати демократичне, справедливе, стабільне суспільство в Україні.

Гуманітарна освіта людини, яка вступає до самостійного життя, сприяє формуванню й розвитку вільної особи, її здатності до самостійної праці й пошуку нових нетрадиційних рішень, постійної потреби в поповненні запасу знань і навичок, у тому числі й у сфері здобутої кваліфікації, вищих моральних якостей – людяності, вміння будувати свої стосунки з товариством людей на засадах співробітництва, толерантності, патріотизму. Дослідження суспільних наук покликані сприяти подоланню в суспільстві передусім стереотипних уявлень буцімто політика – це тільки сфера боротьби, конфронтації, протистояння. Вони (дослідження) мають розкрити й інші суттєві соціальні функції політики, насамперед як способу інтегрування інтересів соціальних суб'єктів, стабілізації суспільства, досягнення громадянського миру, соціальної й національної злагоди. Таке розуміння політики завжди було притаманне прогресивній соціально-політичній і юридичній думці України [16]. Воно (розуміння) вкрай необхідне сьогодні, коли в нашому суспільстві зростають соціальні напруга, суперечності, падає легітимність державної влади, політичної і правової систем у цілому.

Час нарешті зрозуміти істину, що стверджує історія різних країн світу, в тому числі власна історія: не можна вивести країну з кризи, якщо не стати розвинутою, не створити сприятливих умов для зміцнення основи інтелектуального потенціалу – науки й освіти. Усі пріоритети суспільства мають спиратися на вічну цінність людських знань, що виробляються передусім наукою [17] й поширюються освітою. Як видається, тільки істотна реформація систем науки і освіти в Україні може сприяти подальшому прогресу українського суспільства. Потрібно створити науково обґрунтовану гуманітарну програму, що має забезпечити постійне нарощування інтелектуального багатства країни як необхідної умови для всебічного розвитку особистості кожного громадянина України.

Ми глибше зможемо оцінити значення інтелектуальної підтримки органів державної влади і розвитку інтелектуального потенціалу суспільства в цілому, якщо ближче ознайомимося з досвідом вирішення аналогічних завдань у деяких розвинутих країнах. Так, наприклад, Конгрес США витрачав на свою інтелектуальну підтримку в 1999 році – моделювання, аналіз, експертизу чинних і розробку альтернативних проектів законів і програм, прогноз їхніх наслідків – у понад 100 разів більше коштів, ніж Верховна Рада СРСР. Всю цю роботу, що в багато разів зміцнює інтелектуальні можливості федеральних властей США, провадять як державні, так і приватні фірми, які використовують можливості вітчизняної й міжнародної мереж обчислювальних центрів. При цьому успіх у керуванні країною таким об'єднаним державним інтелектом (парламенту, президента, уряду) визначається не стільки кількістю залучених спеціалістів, скільки значною мірою

налагодженою структурою інтелектуальної підтримки, що постійно удосконалюється, і методами їхньої діяльності [18].

Зрозуміємо сам факт: у країні, що перебуває в більш спокійному, усталеному, у соціальному розумінні, стані, ніж Україна, більше ніж з двохсотрічним досвідом демократії, з ефективно функціонуючою ринковою економікою, у країні, де гроші цінуються більше, ніж душа людини, такі фінансові ресурси витрачаються на інтелектуальну підтримку держави! Отже, саме такою є ціна здійснення державної політики, ухвалення державних рішень, підтримання належної якості державного управління суспільством [19]. Для забезпечення такої самої, що, зокрема, у США, якості державного управління, беручи до уваги нинішній кризовий стан України, ми повинні були б витратити на аналогічну інтелектуальну підтримку законодавчих і виконавчих органів принаймні не менше коштів, ніж США!

Сьогодні в Україні питання про духовність суспільної структури, інтелектуальний рівень суспільного життя мають зайняти ключове місце в теорії й соціальній практиці. На жаль, вітчизняна суспільна наука досі мало уваги приділяє зазначеним проблемам.

Існує очевидна залежність успіху соціальних реформ від ступеня впровадження в суспільство нових концепцій і теорій, у тому числі юридичних, нових стратегій, форм і методів управління. Так, наприклад, однією з причин сучасного стану економіки України є те, що всі економічні реформи розпочиналися без необхідних теоретичних обґрунтувань, без стратегії перспективного розвитку України, що могли б стати орієнтирами при перебудові всіх відносин у суспільстві. Не існувало цілісної програми побудови демократичного суспільства, не були створені відповідні механізми перетворення економічної, соціальної, політичної і соціокультурної сфер. Як наслідок – втрата авторитету державною владою. У державі загострився стан безвладдя, анархії, стихійного розвитку, некерованості. «Кризовий стан українського суспільства є не стільки кризою економіки, – слушно зазначав ще в 1996 році академік АПрН України В.В. Цветков, – скільки результатом неефективної діяльності передусім управлінських структур» [20, с. 4-21].

Недоліком існуючих в Україні програм реформування є, як і раніше, їх технократичний ухил. Програми, за рідкісним винятком, не розглядають людину як діючий історичний суб'єкт, як мету реформ. А проблема людини є на сьогодні найактуальнішою світоглядною і практичною проблемою [21, с. 4]. Приватизація, лібералізація, структурна перебудова національної економіки, розвиток державності українського суспільства відбуваються часто-густо заради себе. Реформування ж суспільних відносин, зокрема економічних, юридичних, управлінських, що не спрямовується на розкріпачення людини, подолання її відмежування від власності та влади, від результатів своєї праці (як це було у нас протягом десятиріч), не має перспективи, оскільки не може розраховувати на підтримку людей знизу.

Інтелектуальне забезпечення державної політики – загальнонаціональний інтерес. Без міцного й цілеспрямованого інтелектуального забезпечення політичних процесів у суспільстві, сучасних державотворення, юридичного нормотво-

рення, новітніх і апробованих методів регулювання суспільних процесів Україна невпинно входить в кризу некерованості.

Сьогодні політичні сили, що усвідомили важливість підтримки науковців і спеціалістів-експертів, намагаються підсилити ними свої партії, рухи, державний апарат, активно залучають їх до розробки власних програм дій, тощо. Проте не можна не бачити, що всі ці групи підтримки, як правило, сильно політизовані і виконують спеціальні замовлення певних політичних сил, підводячи «наукове» підґрунтя саме під часто егоїстичні інтереси політичних суб'єктів, які до того ж диктуються логікою не спільних національних інтересів, а владного протиборства. Зазначені групи вчених, спеціалістів народного господарства й управління починають працювати на виграш «своїх» проти «чужих», зраджуючи головному за таких умов принципу інтелектуальної підтримки – збереженню об'єктивного неупередженого пошуку компромісних рішень, обумовлених реальними соціальними потребами й інтересами, що, по суті, блокують гострі конфліктні ситуації.

Першочергове завдання формування системи інтелектуального забезпечення політичного процесу полягає, як видається, у тому, щоб, спираючись у широкому середовищі інтелектуалів різного профілю, теоретиків і експертів на природний потяг до об'єктивного підходу й аналізу, організувати значно менше політизовану систему взаємопов'язаних інформаційно-аналітичних структур. Причому основними критеріями ефективності їхніх наукових розробок, рекомендацій мають бути загальнонаціональні потреби й інтереси. Це, звичайно, передбачає систематичні пошуки форм і методів налагодження й підтримки тісної взаємодії влади різних рівнів зазначених структур у розробці проектів законодавства, урядових, регіональних, муніципальних програм і інших документів.

Тільки суспільний інтелект з огляду на свої особливості й можливості здатний висловити інтереси всього суспільства, кожної його нації, соціальної групи, особи, між якими сьогодні розгортається політична боротьба, може ставити і вирішувати проблеми всесвітнього, глобального масштабу. Головне для сучасного суспільства України – це початок практичних дій, здійснення необхідних змін у системі освіти й науки в умовах становлення ринкової економіки, подолання традиційного нехтування потребами цієї системи, сваволі загального суспільного неучтва.

Таким чином, демократичний, правовий розвиток України органічно пов'язаний з рівнем розвиненості суспільної свідомості, зокрема суспільного інтелекту, який є основою соціальної, у тому числі державної, діяльності, що повинна забезпечувати кожну особу і суспільство в цілому умовами, які сприяють вільній реалізації їхніх потреб та інтересів, водночас не дозволяють суперечити приватним і публічним потребам і інтересам.

Література

1. Цветков В.В., Горбатенко В.П. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства: Монографія. – К., 2001; Категории политической науки: Учебник. – М., 2002.
2. Кроткова Н.В. С.А. Котляревский как теоретик правового государства / Гос. и право. – 2006. – № 11.

3. Скрипнюк О. Демократія як механізм державного управління // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 3.
4. Платон. Государство // Собр. соч. : В 4 т. – М., 1992. – Т. 1; Селиванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: Монографія. – К., 2002.
5. Про заходи щодо посилення захисту права власності: Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. // Урядовий кур'єр. – 2007. – 16 лют.
6. Моральна політика як нова цінність української демократії / Володимир Литвин, Голова Верховної Ради України, академік НАН України // Голос України. – 2006. – 18 берез.
7. Луденко К. Прогнозирование развития международных отношений // Свободная мысль. – 2006. – № 7-8; Иноземцев В. Нищета «прогнозирования» // Свободная мысль. – 2006. – № 9-10.
8. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки: Закон України від 9 січня 2007 р. // Голос України. – 2007. – 6 лют.
9. Кремень В. Якість освіти – основа розвитку // Урядовий кур'єр. – 2006. – 29 груд.
10. Стан і перспективи розвитку загальної середньої освіти в Україні: Виступ міністра освіти і науки України Станіслава Ніколаєнка на дні уряду у Верховній Раді України від 9.01.2007 р. // Голос України. – 2007. – 13 січ.
11. Никанорова О. Перспектива – у наданні університетам реальної автономії // Урядовий кур'єр. – 2007. – 16 лют.
12. Тарапов И.Е. Интеллектуальный труд. Наука и образование. Кризис в Украине. – Х., 1994.
13. Коршанський М., Коршанська О. Цінність суспільних відносин // Право України. – 2006. – № 12.
14. Добрынин Н.М. Политико-правовые аспекты современного гуманизма // Гос. и право. – 2007. – № 1.
15. Сахаров А.Д. Размышления о прогрессе, мирном сосуществовании и интеллектуальной свободе // Вопр. философии. – 1990. – № 2.
16. Антологія української юридичної думки: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол.) та ін.
17. Коробкина З.В. Наука, которую мы можем потерять: размышления о судьбах ученых в современной России. – М., 2003.
18. Пивнева Л.Н. Высшая школа США: социально-политический аспект. – Х., 1992; Бігун В.С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. – К., 2006.
19. Переосмысление развития сферы управления в новой Европе. Февраль 1998: Доклад Туринской Группы. – Брюссель, Люксембург, 1997.
20. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). – Х., 1996.
21. О настоящем и будущем (размышления о философии): Беседа Б.И. Пружинина с В.А. Лекторским // Вопр. философии. – 2007. – № 1.

УДК 340.11:165.12+340:008

Ю.М. Дмитрієнко

ОБ'ЄКТИВНО-ПРАВОВА ФОРМА (ТИП) ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Об'єктивно-правова форма (тип) правосвідомості та правової культури головним питанням, окрім основного, яке є загальним для всіх форм (типів) правосвідомості та правової культури (що таке є право, свідомість у єдиному неподільному формозмісті правосвідомості, ідентифіковані в правовій культурі, яке є щоразу в конкретно-історичному формуванні правосвідомості первинним: право чи свідомість, духовні чи матеріальні артефакти правової культури), вису-